

Bozor munosabatlarining rivojlanish sharoitida hududiy ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishni boshqarish

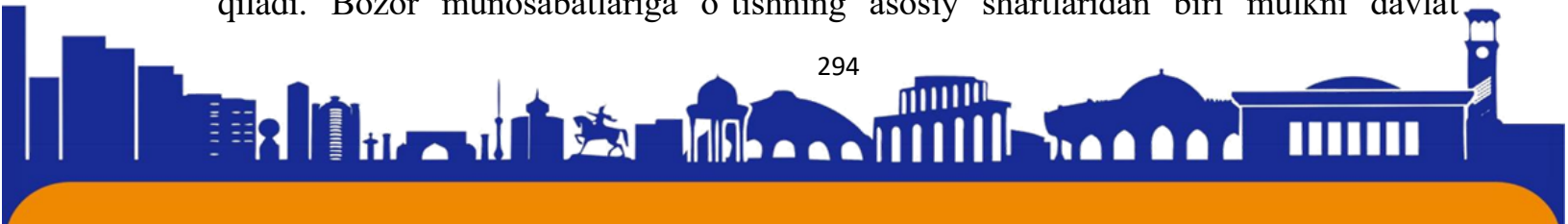
Termiz davlat universiteti Iqtisodiyot va turizm fakulteti Iqtisodiyot kafedrası
o'qituvchisi

Xayitmurodov Anvarjon G'aybullayevich

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda bozor munosabatlariga o'tish, bozor munosabatlarining rivojlanish sharoitida hududiy ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishni boshqarish haqida bayon qilingan.

Kalit so'zlar: Davlat, jamiyat, bozor, munosabat, ishlab chiqarish, boshqarish, imkoniyat, chora-tadbir, tamoyil, diversifikatsiya, ishchi o'rin.

Davlat mustaqilligini qo'lga kiritilishi O'zbekistonda bozor munosabatlariga o'tish uchun qulay sharoit va keng imkoniyatlar yaratdi. Bizning diyorimizda bozor munosabatlari yangilik emas. Ming yillar davomida ajdodlarimiz hunarmandlar ishlab chiqargan ajoyib mahsulotlarini, tabiiy boyliklarini dunyoning to'rt tomonga chiqarib savdogarlik qilgan, mol almashgan. O'zbekistonning boy imkoniyatlari, geopolitik sharoitidan foydalanib o'zimizning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot yo'limizni belgilash dastlabki kunlarning eng muhim vazifasi bo'lib qoldi. O'zbekiston tanlagan islohot yo'li ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodini shakllantirishga qaratildi. Bozor munosabatlariga asoslangan demokratik jamiyat qurishning asosiy tamoyillari Prezident I.Karimov tomonidan ishlab chiqilib dunyodagi rivojlangan mamlakatlarning yirik mutaxassislari, davlat arboblari tomonidan tan olindi. So'nggi yillarda respublika iqtisodiyotida davlatning roli va ishtirokini qisqartirish, iqtisodiyot tarmoqlarini boshqarishga bozor prinsiplari va mexanizmlarini keng joriy qilish, shuningdek, aholi farovonligi va turmush darajasini oshirish bo'yicha aniq maqsadga yo'naltirilgan chora-tadbirlar amalga oshirildi. Bozor tamoyillarini keng joriy etish, mahalliy ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish, bozorni raqobatbardosh tovarlar bilan to'ldirish va ularni tashqi bozorlarga yo'naltirish hajmlarini oshirish bo'yicha zarur tadbirlar ishlab chiqilmayapti. Natijada, barqaror ishchi o'rinlari yaratish darajasi pastligicha saqlanib qolayotganligi aholini, ayniqsa, qishloq aholisini barqaror daromad manbai bilan ta'minlash imkonini bermaydi va sifatli inson kapitalini rivojlantirishga to'sqinlik qiladi. Bozor munosabatlariga o'tishning asosiy shartlaridan biri mulkni davlat

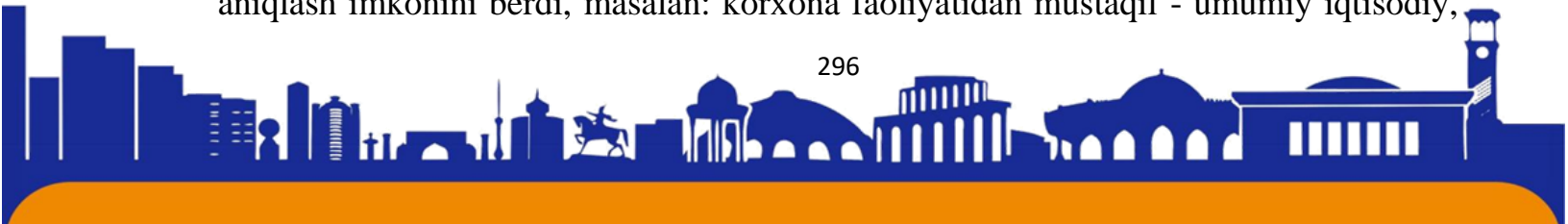
tasarrufidan chiqarish va xususiylashtirish amalga oshirildi. Bu bilan davlat monopoliyasi tugatilib, ma'muriy buyruqbozlik tizimi buzildi va bozor iqtisodiyotiga asos solindi, xususiy mulkdorlarning keng qatlami shakllantirildi va xorijiy sarmoyadan foydalanib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish orqali aholining turmush darajasi yaxshilana boshladi. Ishlab chiqarishni joylashtirish masalasi hal qiluvchi bo'lib, diqqat bilan tahlil qilishni talab qiladi. Haqiqat shundaki, ularning har biri ko'plab omillarga bog'liq. Iqtisodchining vazifasi ishlab chiqarish imkon qadar foydali bo'lishi uchun faoliyatni rivojlantirish uchun eng foydali joyni topishdir. Bozor munosabatlarida "ishlab chiqarishni joylashtirish omili" tushunchasining bir qancha talqinlari mavjud. Ba'zi olimlar omillar deganda ma'lum turdagi mahsulot ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan resurslar va shart-sharoitlarni tushunadilar. Ularning to'plami turli geografik hududlarda farqlanadi. Boshqalar esa ular tabiiy resurslar va davlat resurslariga kapital, xalqaro munosabatlar, davlat ta'siri, yirik kompaniyalar faoliyati bo'linishini ta'kidlaydilar. Ishlab chiqarish kuchlari ishlab chiqarish vositalari (asbob-uskunalar, xom-ashyo va x.k.) sanoat va qishloq xo'jaligi hamda mehnat resurslarini o'z ichiga oladi. Odatda, ishlab chiqarish asosan sanoat, qishloq xo'jaligi, transport kabi makroiqtisodiy sohalardan tashkil topadi. Ammo ularning barchasini harakatga keltiruvchi ishchi kuchi, ya'ni inson hisoblanadi. Binobarin, aholi ijtimoiy ishlab chiqarishdek murakkab jarayonning markazidan qin oladi. Buni biz demotsentrik prinsip deb yuritishimiz mumkin. Shu bilan birga ta'kidlash joizki, umuman aholi ishchi kuchi emas va u faqat iqtisodiy tushuncha sanalmaydi. Afsuski, ilgari aholi asosan bosh ishlab chiqaruvchi kuch sifatida baholanardi. Vaholanki, bizning sharoitimizda, hozirgi demografik vaziyatda faqat 48-50 foiz aholi mehnatga layoqatli yoshlardir, xolos. Ijtimoiy ishlab chiqarish tizimi eng avvalo uch tarkibiy qismdan iborat. Bu ham bo'lsa, bevosita ishlab chiqarish, taqsimot va iste'moldir. Bularning barchasi, albatta, ishchi kuchisiz bo'lmaydi. Ayni paytda ishlab chiqarilgan mahsulot bilan uni iste'mol qilish o'rtasidagi aloqadorlikni amalga oshirishda transportning ahamiyati katta. Ishlab chiqarish kuchlari keng va murakkab iqtisodiy tushuncha, uning tarkibi ishlab chiqarishning ob'ekti bilan sub'ekti, ya'ni ishchi kuchidan tashkil topadi. Aholiining ishtiroki qisman, mehnat resursi doirasida kuzatiladi. Umuman aholi esa, u ijtimoiy-iqtisodiy tushuncha hisoblanib, ishlab chiqarish jarayonining qoq o'rtasidan joy oladi. Sababi- aholi mehnat resurslari, moddiy va mahnaviy boyliklarning yaratuvchisi va ayni paytda ularning iste'molchisi hamdir. Biroq, ishlab chiqaruvchilar ozroq, iste'mol qiluvchilar esa barcha aholidan uning yosh va jinsidan qat'iy nazar

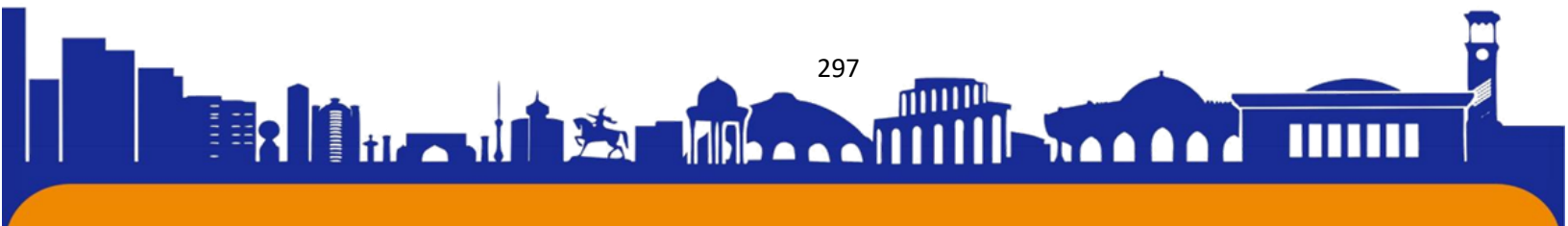
iborat. Iqtisodiy geografiya va mintaqaviy iqtisodiyot uchun ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish umumiy tushuncha, ob'ekt hisoblanadi. Hatto mintaqaviy iqtisodiyotni ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish haqidagi fan sifatida ta'riflaydilar. qolaversa, sobiq Ittifoq davridagi iqtisodiyot universitetlarining iqtisodiy geografiya kafedralarini nomlari avval ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishga, undan keyin esa mintaqaviy iqtisodiyotga o'zgartirildi. Mazkur fanlarda «ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish» bilan bir qatorda «ishlab chiqarish kuchlarini hududiy tashkil qilish» tushunchasi qullaniladi. Chindan ham bu ikki tushuncha bir-biriga juda o'xshash. Ayniqsa, «joylashtirish» hududiy tashkil qilishga yaqin, Chunki bu ma'lum bir sub'ekt (shaxs, davlat) tomonidan amalga oshiriladi. Hududiy tashkil qilish hududiy tarkib hududiy tizim, iqtisodiy rayon tushunchalari bilan chambarchas bog'liq va ular mintaqaviy iqtisodiyot hamda iqtisodiy geografiyaning o'zak tushunchalarini tashkil qiladi.

Tabiiyki, ishlab chiqarish jarayonida xomashyo resurslari muhim omil hisoblanadi. Ayrim mahsulotlarni ishlab chiqarishda esa xomashyo boshqa omillarga qaraganda ko'proq talab etiladi. Shuning uchun bunday mahsulotlarni ishlab chiqarishga ixtisoslashgan tarmoqlar va korxonalar mumkin qadar xomashyo rayonlariga yaqin joylashtiriladi. Sanoatning ba'zi tarmoqlari, masalan, tog'-kon, o'rmon, baliqchilik sanoati tarmoqlarining joylashuvi xomashyo bo'lmagan rayonlarda rivojlanmaydi. Bunday sanoat tarmoqlarining joylashu-vi bevosita foydali qazilmalar yoki tabiiy boyliklar ko'lami bilan belgilanadi. shlab chiqarishni (moddiy va nomoddiy) hududiy jihatdan tashkil etishda, joylashtirishda, albatta hudud shart-sharoitlari va omillari hisobga olinadi. Bu omillarni to'g'ri tanlay bilish ishlab chiqarishning hududiy tarkibi va tizimning rivojlanish qonuniyatlarini asoslashga imkon beradi. Sanoat va umuman iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadlari shakllanish jarayonlarini kuchaytirish sharoitida mahsulotlarning raqobatbardoshligining izchil o'sishini ta'minlaydigan samarali, moslashuvchan va barqaror bozor ishlab chiqarish tuzilmalarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilishi kerak. postindustrial jamiyat va iqtisodiyot. Salbiy uzoq muddatli tendentsiyalarni bartaraf etish uchun bilimlar iqtisodiyoti tamoyillari va elementlariga asoslangan sanoat korxonalarini rivojlantirishning yangi kompleks yondashuvlarini ishlab chiqish, shuningdek, yanada samarali yaratish va ulardan foydalanish imkonini beruvchi tashkiliy-iqtisodiy vositalarni shakllantirish zarur. mavjud resurs salohiyati. Sanoat korxonalarining rivojlanish xususiyatlari korxonaning barqaror rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash imkonini berdi, masalan: korxonalar faoliyatidan mustaqil - umumiy iqtisodiy,

bozor va korxonalar faoliyatiga bog'liq - moliyaviy, marketing, ishlab chiqarish, innovatsiyalar, bu korxonaning holatini baholash, barqaror rivojlanish sabablarini aniqlash va strategik boshqaruvga alternativlarni tanlash uchun asos bo'lish imkonini beradi. Bozor iqtisodiyoti sharoitlarida ishlab chiqarish vositalari egalari bilan yollanib ishlovchi xodimlar o'rtasidagi munosabatlar mehnat shartnomalari asosida shakllanadi. Ishlab chiqarish u yoki bu tarixiy konkret shakllari ishlab chiqaruvchi kuchlarning taraqqiyot darajasi, ki-shining tabiat ustidan hukmronlik darajasi bilan belgilanadi. O'z navbatida, ishlab chiqarish mahsulotlari ishlab chiqaruvchi kuchlar taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatadi, uni tezlashtiradi yoki sekinlashtiradi. Bugungi kunda ishlab chiqarishni mahalliyashtirish va sanoatda kooperatsiya aloqalarini kengaytirish masalalari ichki va tashqi bozorda xaridorgir mahsulotlar ishlab chiqarishni mahalliyashtirish borasidagi maqsadli ko'rsatkichlarga erishish dolzarb bo'lib qolmoqda. Ishlab chiqarishni boshqarish Korxonalar ishlab chiqarish tizimini tashkil etish va uning faoliyatini boshqarishning umumiy atamasi. Shuningdek, ishlab chiqarish nazorati sifatida ham tanilgan. Ishlab chiqarishni tashkil etish ishlari orqali korxonalar maqsadlari talablariga muvofiq, texnik, iqtisodiy jihatdan tejamkor, moddiy texnik sharoitlar va atrof-muhit sharoitlariga mos ishlab chiqarish tizimini barpo etish; ishlab chiqarishni rejalashtirish ishlari orqali ishlab chiqarish tizimini optimallashtirish bo'yicha ish rejasini tuzish; ishlab chiqarishni nazorat qilish ishlari orqali korxonaning ishlab chiqarish jarayonida va undan tashqaridagi turli xil munosabatlarni o'z vaqtida samarali tartibga solib turing, shunda ishlab chiqarish tizimining ishlashi belgilangan ishlab chiqarish rejasining talablariga javob beradi va kutilayotgan mahsulot turiga, sifatiga, ishlab chiqarishiga erishadi, ishlab chiqarish muddati va ishlab chiqarish qiymati. Ishlab chiqarishni boshqarishning maqsadi kam investitsiya, ko'proq ishlab chiqarish va eng yaxshi iqtisodiy foyda olishdir. Ishlab chiqarishni boshqarish dasturidan foydalanishning maqsadi ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish jarayoni ma'lumotlarini samarali boshqarish va shu bilan korxonaning umumiy raqobatbardoshligini oshirishdir. Mustaqillik davridagi O'zbekistonning iqtisodiy o'sishi, ishlab chiqarishni boshqarish Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi mamlakatlari iqtisodiy ahvoli bilan taqqoslansa, faqat O'zbekistondagina 90-yillar boshidagi darajadan oshib bir tekis rivojlanmoqda. Bu holatni jahonning ko'plab yirik rivojlangan mamlakatlarning davlat rahbarlari, taniqli mutaxassislar tan olmoqda.

Foydalanilgan adsabiyotlar:

1. R.I. Nurembetov, S.I. Ahmedov “Ishlab chiqarish menejmenti 2008 y
2. Karimov I. A. Xavfsizlik va barqaror taraqqiyot yo'lida. T.6. - T. (O'zbekiston»), 1998. - 429 b.
3. Karimov J. A. Biz o'z kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. T.7-T.”O'zbekiston” 1999. - 410 b.
4. Nurimbetov R. I. (dshlab chiqarish menejmenti)) fanidan uslubiy ko'rsatma va nazorat ishlari 2005 y

